

Bosman, M., *Het weeshuis van Culemborg 1560-1952* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2006, Amsterdam: Athenaeum - Polak en Van Genneep, 2006, 291 blz., €17,50, ISBN 90 253 03250 0).

Bosman promoveerde in mei 2006 aan de Universiteit van Amsterdam op dit vlot geschreven boek. Inderdaad vlot, populair en lekker makkelijk; alles bovendien in de tegenwoordige tijd. Soms is dat wat drammerig, tochtig en weinig sfeervol en kan men de wenkbrauwen fronsen over een teveel aan (lelijke) spreektaal, maar daar staat tegenover dat het boek leest als een trein. Zoals de auteur terecht stelt is ‘van het leven in het weeshuis vooral de theorie bekend.’ Dat geldt overigens voor alle zorginstellingen in Nederland en daarbuiten, niet alleen voor weeshuizen. Men denke aan gasthuizen, provenhuizen, hofjes, oudeliedentehuizen en tuchthuizen. De reglementen voor het dagelijks leven geven hooguit inzicht in wat de bestuurders die de reglementen op schrift stelden belangrijk vonden of wat zij voor het grijpen hadden aan instructies van instellingen elders. Slechts zelden komt het geleefde leven in beeld. Op momenten waar Bosman het dagelijks leven dichterbij haalt en grillen en afwijkingen blootlegt, komt er opeens vlees en bloed aan het gebeente en dat zijn de echt mooie — helaas wat schaarse — momenten. De kleine en grote kinderen worden dan echt persoonlijkheden en kunnen met hun soms dramatische geschiedenissen buitengewoon boeien of ontroeren. Bijvoorbeeld het kind dat als lidmaat werd geweigerd hoewel het toch 10 jaar in het weeshuis had gewoond en daar jarenlang catechisatie had gehad. Sommige schoolmeesters hadden geen gezag over de kinderen en dat kwam omdat ze zelf ook weeskinderen waren geweest. Het ging blijkbaar ruig toe in het klasje; de meester werd niet gespaard. Of het groepje weesjongens omstreeks 1700 dat beschikte over een sleutel van het huis — bewaard door de oudste jongen — en regelmatig buiten de deur verbleef. En dan de insluiper na 1800 die maanden lang een verhouding had met een van de weesmeisjes en zich schuil wist te houden op de meisjesslaapkamer. Regelmatig bedreven ze de liefde. Alle meisjes wisten ervan maar hielden hun mond stijf dicht, totdat de meid van het huis erachter kwam en de moeder inseinde. Het inmiddels zwangere weesmeisje moest het huis verlaten — zonder uitzet — en trouwde met haar vrijer. Gelukkig zouden ze niet worden omdat de jongen zich te buiten bleef gaan, ook aan anderen.

Bosmans verdienste is dat hij zijn onderzoek — regionaal en in eerste instantie voor Culemborg van belang — inbedt in de grote geschiedenis. Achtereenvolgens komen aan bod de Reformatie, de Opstand, het Rampjaar 1672, de Franse tijd, de eerste jaren van het Koninkrijk, Thorbecke en de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Geen boek dus met oogkleppen maar voortdurend luiken en luikjes geopend naar ontwikkelingen in de stad, het gewest, het land en zelfs het buitenland.

Het weeshuis binnen Culemborg werd gesticht in 1560 en het legaat van f47.000,- was heel ruim. Waar andere gestichten in de Republiek, vooral aan het eind van de achttiende eeuw, de broekriem moesten blijven aanhalen, hield men in Culemborg jaarlijks over en dat is eigenlijk altijd zo gebleven. Oorspronkelijk waren er 48 plaatsen, 24 voor jongens, 24 voor meisjes, maar vrijwel nooit heeft men deze bezetting gehaald. Doorgaans schommelde het kindertal tussen de 30 en de 40. Na 1800 waren de katholieke kinderen in huis in de meerderheid en besloot men — terwijl het bestuur

hervormd bleef — voortaan een katholieke moeder en een hervormde vader aan te stellen. Daaruit is veel ellende voortgevloeid. In vroeger tijden waren de vader en moeder een echtpaar ‘zonder kinderen tot hun last’ en konden zij zich eendrachtig aan de goede zaak wijden. Nu stonden vader en moeder niet zelden als vijanden tegenover elkaar en beschuldigden zij elkaar van alles en nog wat. De losse ouders volgden elkaar in hoog tempo op. Het is vaak voorgekomen dat de vaders meer interesse toonden in de meisjes dan in de jongens. Die moesten zichzelf maar redden of niet (ze gebruikten de gordijnen van de slaapkamer als handdoeken). Tot na 1945 woonden er een klein aantal weeskinderen in huis. Een van de weesjongens meldde zich in 1942 bij de SS; wie had hem kunnen tegenhouden? Het pleit voor de regenten dat zij in de herfst van 1945 8 kinderen van NSB’ers in huis opnamen. In 1952 werd het weeshuis gesloten en kreeg het gebouw een museumfunctie. De stichting die het kapitaal beheerde exploiteerde lang een bejaardenhuis en investeert tegenwoordig in en buiten Nederland in goede doelen. Weeshuizen in Afrika en Roemenië en — blijkbaar — ook in een boek over het eigen weeshuis. Of het waar is dat, zoals de auteur in het voorwoord retorisch stelt, er geen ander weeshuis in Nederland is dat in zijn geschiedenis zoveel stormen heeft doorstaan, moet ernstig worden betwijfeld. De genoemde stormen trokken over het hele land en troffen alle soortgelijke instellingen. Culemborg was uiteindelijk toch een overzichtelijke en dus veilige omgeving. In bijvoorbeeld het Burgerweeshuis in Amsterdam dat ook van voor de Reformatie dateert en waarin eeuwenlang vele honderden kinderen tegelijkertijd hebben samengeleefd, waren de confrontaties tussen suppoosten onderling, kinderen en suppoosten en kinderen onderling harder en heviger.

Jurjen Vis

Bots, H., Levie, S., *Periodieken en hun kringen. Een verkenning van tijdschriften en netwerken in de laatste drie eeuwen* (Nijmegen: Vantilt, 2006, 343 blz., €29,90, ISBN 90 77503 54 4).

In deze bundel zal vooral de aandacht uitgaan naar de kringen of netwerken die zich sinds het einde van de zeventiende eeuw rond tijdschriften ontwikkeld hebben en naar de wijze waarop redacties van die tijdschriften hun nieuwsvoorziening hebben georganiseerd.' Dit is de redactionele doelstelling die ten grondslag ligt aan *Periodieken en hun kringen*. Dertien literatuur- en cultuurhistorici laten hier hun licht schijnen over veertien tijdschriften uit de afgelopen drie eeuwen. De verzameling opent met vier bijdragen over Franstalige, in Nederland uitgegeven geleerdentijdschriften uit de achttiende eeuw: Hans Bots over de *Nouvelles de La République des Lettres* (1699-1710); Christiane Berkvens-Stevelinck over het *Nouveau Journal des Sçavans* (1694-1698); Edwin van Meerkerk over het *Journal littéraire* (1713-1717); en Jan Schillings over de *Bibliothèque germanique* (1720-1759). Vervolgens analyseren Inger Leemans en Viktoria Franke het oer-vaderlandse, algemeen-culturele tijdschrift (later predikantenblad) *Boekzaal der geleerde wereld* en neemt Peet Theeuwen de politiek-culturele *Courier van Europa* onder de loep. De eeuwgrens passerend, bespreekt André Hanou de zeer algemeen bedoelde *Schouwburg van in- en uitlandsche letter- en buisboudkunde*, waarna het de beurt is aan Rob van de Schoor voor een bijdrage over de meer beperkt-cultureel opgevatte *Spektator van Tooneel, Concerten en Tentoonstellingen* (1843-1850). Vervolgens duikt een buitenlands tijdschrift op: Odin Dekkers bespreekt de Britse *New Review* (1889-1897). De twintigste eeuw opent weer met een Nederlands tijdschrift: *Het tooneel*, verenigingstijdschrift van het Nederlandsch Tooneelverbond, hier door Helleke van den Braber bestudeerd voor de periode 1915-1924. In de Verenigde Staten verschenen de literaire tijdschriften *Broom* (1922-1924) en *Secession* (1922-1924), besproken door Hans Bak. Terug in Nederland vinden we dan het literaire tijdschrift *De Gemeenschap* (1925-1941) beschreven door Mathijs Sanders, waarna redacteur Sophie Levie zelf de blik naar de Franse literatuur wendt in een artikel over Jean Paulhan en de *Nouvelle Revue Française* in de jaren 1925-1930.

Het laat zich raden dat deze verzameling heel wat interessante gegevens en nuttige observaties omvat. Het is mij echter niet goed gelukt in de bundel een inlossing te vinden van de verwachtingen die werden gewekt door titel en redactioneel voorwoord. De redacteurs beloven een analyse van tijdschriften en hun netwerken in de laatste drie eeuwen. Zoals uit mijn wat wrevelige inhoudsoverzicht al blijkt, gaat het hier echter in het geheel niet om tijdschriften in het algemeen, maar om een specifiek type: het 'letterkundige' tijdschrift in de meer of minder brede betekenis van de term ('geleerd', 'cultureel', 'literair', etc.). Waar in deze bundel de netwerken centraal staan, wekt het bovendien mijn verbazing dat noch in de inleiding, noch in de afzonderlijke bijdragen substantiële aandacht wordt besteed aan het begrippenapparaat en de stand van zaken in de netwerktheorie van de laatste decennia. Resultaat is bijvoorbeeld dat afzonderlijke categorieën betrokkenen bij een tijdschrift door Leemans en Franke 'netwerkgroepen' worden genoemd, door Theeuwen 'deelnetwerken' en door Hanou kortweg 'netwerken'.